

ANALÝZA PODMÍNEK SOUVISEJÍCÍCH SE STUDIEM SPECIÁLNÍ PEDAGOGIKY U NASTUPUJÍCÍCH STUDENTŮ S AKCENTEM NA EXPLORACI JEJICH MOTIVŮ, POTŘEB A OČEKÁVÁNÍ V KONTEXTU STUDIJNÍHO ZAMĚŘENÍ

Kateřina Stejskalová, Pavel Bič

Resumé

Článek je zaměřen na analýzu podmínek souvisejících se studiem speciální pedagogiky u nastupujících studentů s akcentem na exploraci jejich motivů, potřeb a očekávání v kontextu studijního zaměření. Jsou zde prezentovány výsledky výzkumného šetření realizovaného v rámci specifického výzkumu za podpory Ústavu speciálněpedagogických studií směrem ke zkvalitnění studijních podmínek nastupujících studentů speciální pedagogiky a identifikaci problematických aspektů souvisejících s procesem přijímacího řízení a nástupem ke studiu. Koncepce vznikla v návaznosti na pilotáž provedenou na seznamovacím kurzu prvních ročníků s akcentem na jejich potřeby a komplikace související se studiem. Formou dotazníkového šetření byly osloveny první ročníky speciálněpedagogických oborů, jehož záměrem byla hloubková analýza v dané oblasti.

Klíčová slova

Studijní podmínky, motivace ke studiu, zainteresovanost v oboru, postoje studentů, speciální pedagogika.

THE ANALYSIS OF STUDY CONDITIONS OF INCOMING STUDENTS OF SPECIAL EDUCATION WITH EMPHASIS ON THE EXPLORATION OF THEIR MOTIVES, NEEDS AND EXPECTATIONS

Summary

The paper focuses on the analysis of conditions associated with the study of special education for incoming students with emphasis on the exploration of their motives, needs and expectations in the context of the study focus. The-

re are presented the results of a research survey implemented within specific research supported by the Institute of Special Education Studies toward improving learning conditions of students entering special education and identification of problematic aspects related to the process of the recruitment and the onset of the study. The concept of this project arose as a response to current student's needs and complications associated with the study.

Key words

Study conditions, motivation to learn, interest in the field of study, student's attitudes, special education.

Klíčovým záměrem výzkumného šetření realizovaného v období září – listopad 2009 byla explorace a analýza motivů, postojů, potřeb a očekávání studentů nastupujících ke studiu speciální pedagogiky, tzn. aktuálních studentů prvních ročníků speciální pedagogiky, a to v prezenční i kombinované formě studia. Projekt vznikl v kontextu aktivit pořádaných Asociací studentů speciální pedagogiky, jejíž snahou je zvýšení erudovanosti a odborného potenciálu studentů speciální pedagogiky. Projekt byl koncipován na základě potřeby hlubší analýzy postojů současného studenta, zejména ve smyslu jeho zainteresovanosti a zájmu o obor studia. Vycházeli jsme z předpokladu, že současný student nastupuje ke studiu tohoto oboru, včetně jeho různých kombinací, vybaven zpravidla pouze vágními a velmi orientačními znalostmi o obsahu a zaměření studia a jeho motivace není směřována konkrétně k danému oboru. Primární cíl šetření usiloval o hloubkovou analýzu motivační a postojevé složky u dané cílové skupiny směrem k zaměření a charakteru studia. Máme zde na mysli i psychosociální aspekty náročnosti tohoto studijního zaměření. Současně bylo naší snahou analyzovat některé stěžejní organizační aspekty studia, týkající se např. přijímacího řízení, zápisu ke studiu, distribuce informací apod., směrem k hodnocení spokojenosti ze strany studentů. Zároveň se zde otevřel prostor pro identifikaci problematických či neefektivních bodů celého procesu, opět v kontextu potřeb potenciačních a následně nastupujících studentů.

Výsledky šetření by se měly promítnout zejména do praktické roviny ve smyslu zkvalitnění a zefektivnění distribuce informací souvisejících se studiem, což by se následně mělo odrazit v reálnějších postojích a očekáváních budoucích studentů. Výstupy projektu by dále mohly být reflektovány v oblasti propagace Ústavu speciálněpedagogických studií u potenciačních uchazečů o studium. V dané oblasti zájmu neexistuje aktuálně dostatek relevantních in-

formaci a jejich analýza by měla v ideálním případě přispět ke zvýšení kvality nejen organizační stránky celého procesu (od volby oboru přes přihlášení ke studiu, přijímací řízení až po přijetí a nástup ke studiu), ale potencionálně i „kvality“ studentů nastupujících ke studiu s akcentem na jejich přiměřenou motivaci a zainteresovanost. Současně může přispět k eliminaci případných negativních aspektů a zkvalitnění vstupních podmínek studia s ohledem na potřeby cílové skupiny. Stěžejním záměrem tedy bylo poskytnout relevantní a přiměřenou zpětnou vazbu.

Projekt byl realizován za podpory Ústavu speciálněpedagogických studií a finanční podpory v rámci specifického vysokoškolského výzkumu formou dotazníkového šetření v populaci studentů současných prvních ročníků speciální pedagogiky, a to v prezenční a kombinované formě studia. Již z provedené pilotáže v rámci Seznamovacího kurzu pořádaného Asociací studentů speciální pedagogiky (září 2009), na kterou odpovídalo 30 studentů, vyplynuly některé dílčí otázky a problémy, současně byl patrný velmi pozitivní postoj k obsahovému zaměření celého šetření. Naprosto zřejmá byla potřeba studentů vyjádřit se k některým, z jejich subjektivního pohledu velmi palčivým a problematickým místům v intencích dané problematiky. V návaznosti na výsledky provedené pilotáže byly provedeny finální úpravy dotazníku směrem k jeho optimalizaci a relevantnosti získaných informací.

Finální dotazník byl distribuován přímo do výuky v papírové formě (realizace říjen–listopad 2009). Rámcová časová dotace na odpovědi byla 25 minut. V naprosté většině případů byli studenti schopni dotazník vyplnit ve stanoveném termínu. Celkový počet respondentů dotazníkového šetření byl 137 v prezenční formě a 66 ve formě kombinované.

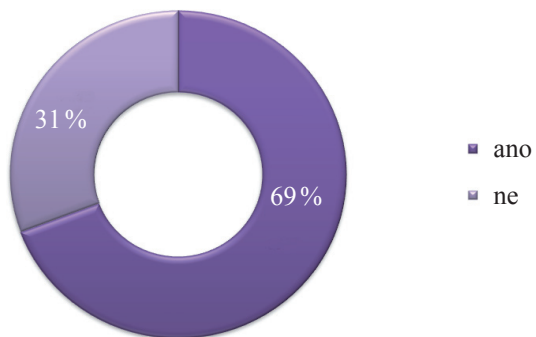
Dotazník čítal celkově 35 položek. Jednotlivé otázky dotazníku měly naprostou většinou polynomičtý uzavřený charakter s možnou volbou několika variant odpovědi tak, aby jejich škála komplexně pokryla co nejširší spektrum mínění respondentů. V případech s možností volby libovolného počtu variant byla daná položka dotazníku rozšířena o škálu v podobě třístupňové pyramidy, jejímž účelem bylo hierarchizovat zvolené položky od nejvýznamnější, nejvýstižnější směrem k méně signifikantním. Položkám v pyramidě byly přiřazovány tzv. preferenční body, na prvním místě byla přiřazena hodnota tři bodů, na druhém místě dvou bodů a na třetím místě jednoho bodu. V menší míře byla v dotazníku zastoupena forma dichotomičtých otázek a v jednom případě bylo využito otázky otevřené. Řada položek rovněž poskytovala prostor pro

vlastní komentář se záměrem získat skutečně relevantní informace subjektivního charakteru.

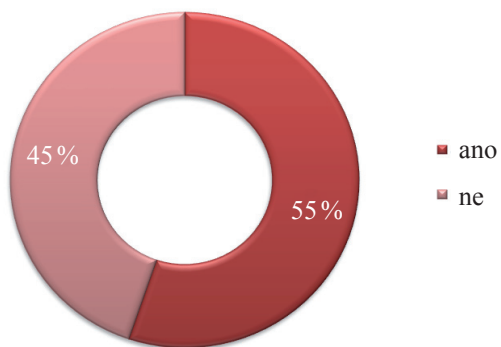
V tomto kontextu bychom v následující části textu některé ze subjektivních reakcí rádi prezentovali – uvedené výpovědi patří k dominantním, významným či nejvíce frekventovaným. V kontextu přijímacího řízení bylo patrné rozčarování a „nespokojenost“ s obsahovým zaměřením – zpravidla se respondenti vyjadřovali ve smyslu irelevantnosti některých otázek („Dané otázky podle mě nebyly vytvořeny pro posouzení o způsobilosti pro studium oborů se speciální pedagogikou. Otázkou, z čeho se vyrábí Prostějovská režná, bych díru do světa mentálních poruch neudělala.“; „Některé z otázek mi přišly naprosto bezpředmětné, viz z čeho se vyrábí koňak.“) a preference otázek zaměřených na speciálněpedagogickou oblast („Uvítala bych, kdyby byl test z části zaměřen na speciální pedagogiku.“; „Očekávala bych více odborných otázek, popř. pohovor o zájmu o studium a méně otázek z filozofie a dějin.“), respektive otázek směřujících ke zjištění osobní motivace, zainteresovanosti a zájmu o problematiku osob se zdravotním postižením. Podnětná je v této souvislosti reakce jedné z respondentek vztahující se k úrovni poznatků z oblasti speciální pedagogiky, kterými uchazeči v době přijímacího řízení disponují – „Sice mám poznatky ze speciální pedagogiky, ale nedostala jsem možnost je prokázat, využít“. Obdobné tendence jsme zaznamenali i v kategorii studentů kombinovaného studia, navíc se zde manifestoval časový odstup od středoškolského vzdělání, respektive od získaných středoškolských znalostí („Vzhledem k tomu, že jsem už deset let po střední škole, bylo pro mě velice obtížné si na některé otázky vzpomenout.“; „Test by měl být blíže k oboru zvolenému ke studiu, byl hodně všeobecný.“). Kritizováno bylo rovněž zaměření testu na gymnaziální úroveň znalostí. V případech, kdy je součástí přijímacího řízení talentová zkouška či osobní pohovor (obory Speciální pedagogika a Logopedie) panovala obecně vyšší spokojenost s tímto charakterem přijímacích zkoušek – „Přijímačky na tento obor mi přišly vhodné, k oboru speciální pedagogiky smysluplné (než např. v Brně).“

Tento stav dále ilustruje položka konkrétně zaměřená na strukturu přijímacího řízení. Výsledná interpretace vyznívá ve prospěch speciálněpedagogického oddílu jako integrální součásti testu, nicméně zastoupení této varianty nebylo nijak vyhraněné.

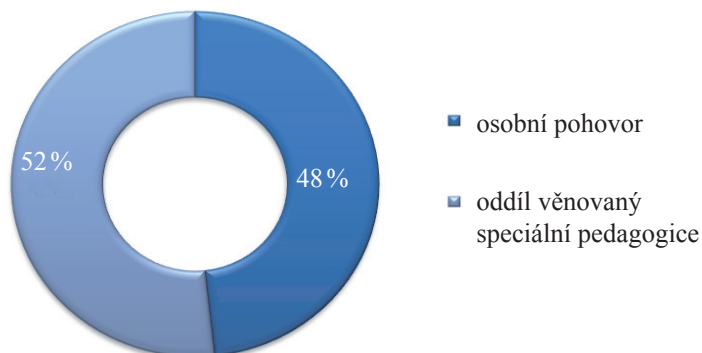
Graf 1 Spokojenost s charakterem přijímacího testu

Graf 2 Preference speciálněpedagogické části přijímacího řízení

Graf 3 Preferovaná forma speciálněpedagogické části přijímacího řízení

Další oblastí, kterou respondenti velmi frekventovaně komentovali, byla dostupnost, jasnost a způsob prezentace informací vztahujících se obecně k charakteru přijímacího řízení – zpravidla byla požadována větší konkrétnost a podrobnější specifikace náležitostí celého řízení. („Nemohla jsem najít přesnější informace o přijímacím řízení, na internetu by měly být tyto informace více viditelné, teď je tam chaos.“; „Jako součást přijímacího řízení byl vypsán ústní pohovor, ale podle mě byl nedostatečně popsán a specifikován.“). Zejména směrem k dramaterapii, tzn. oboru Speciální pedagogika, byla adresována řada komentářů („Například jsem se hlásila na speciální pedagogiku, a že jde o dramaterapii, jsem zjistila až při zápise.“; „Například o oboru dramaterapie jsem se dozvěděl, že je to dramaterapie, až před přijímačkami a trochu mě to zaskočilo.“). U respondentů kombinované formy studia byla v tomto kontextu patrná nižší počítačová gramotnost – „Internetové stránky školy jsou zbytečně moc precizní, až nepřehledné. Volila bych stručnější a jasnější přehled na webu. Pro laika úplný horor.“; „Bylo by dobré alespoň rámcově naznačit, čeho se týká test u přijímacích zkoušek.“ – pozn. ukázková verze testu studijních předpokladů je na webových stránkách k dispozici).

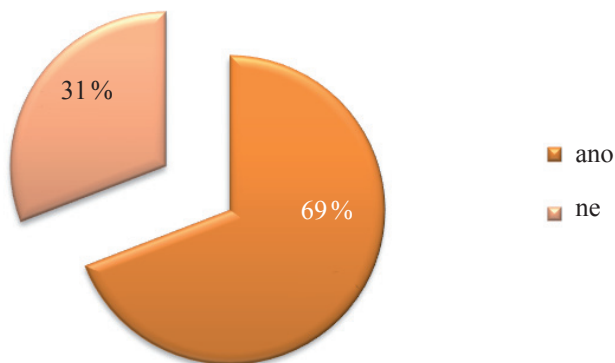
Velmi zajímavé reakce přinesla otázka zaměřená na obavy respondentů souvisejících se studiem a na anticipaci případných problémů. Převážná většina dotázaných se vyjádřila velmi sebekriticky s akcentem na hodnocení vlastních schopností, předpokladů k samostudiu a kompetentnosti ke studiu

na vysokoškolské úrovni - „Že nezvládnou požadované znalosti, které se ode mne očekávají, že nebudu zvládat jednotlivé předměty.“; „Pochybují o svém dostatečném samostudiu.“; „Obávám se, že nebudu učivo zvládat.“; „Obávám se nesplnění všech povinností“. Byla zaznamenána i reakce přímo související se zaměřením studia - „Obávám se také toho, že budu těžce zvládat setkání s osobami s postižením“.

Dominantní zastoupení měly rovněž obavy z požadované úrovně znalostí anglického jazyka - je zřejmé, že zvyšující se nároky na kompetence v cizích jazycích stále ještě nejsou integrální součástí našeho vzdělání a generace nastupující k vysokoškolskému studiu, alespoň v případě naší cílové skupiny, zpravidla nedisponuje adekvátními znalostmi, přičemž kontakt se zahraničním vědeckým prostředím je v kontextu vysokoškolské úrovně studia nezbytný. V návaznosti na uvedenou situaci jsme zaznamenali například následující reakce - „Obávám se angličtiny, a že toho bude moc.“; „Angličtina je zde náročná a nerespektuje rozdíly jednotlivých středních škol.“; „Obávám se anglického rozřazovacího testu“.

Tatáž situace panovala v rámci této položky u respondentů kombinované formy studia. Právě v této kategorii dotázaných se specificky manifestovaly obavy vztahující se k charakteru dálkového studia - nejčastějšími reakcemi na otázku „Obáváte se nějakých komplikací v průběhu studia“ byly například: „Zvládnout zkoušky a zvládnout rodičovské povinnosti“; „Časové náročnosti“; „Náročnost studia, samostudium, intenzivní studium, avšak v minimálním čase“. Objevily se i obavy z absence adekvátních studijních materiálů, jejich nedostupnosti, obecně nedostatečné distribuce informací a špatné koncepce realizované výuky. Akcentovány byly obavy směřující k finanční náročnosti studia. Řada respondentů studujících v dálkové formě studia antcipovala komplikace související s realizací kvalifikační práce.

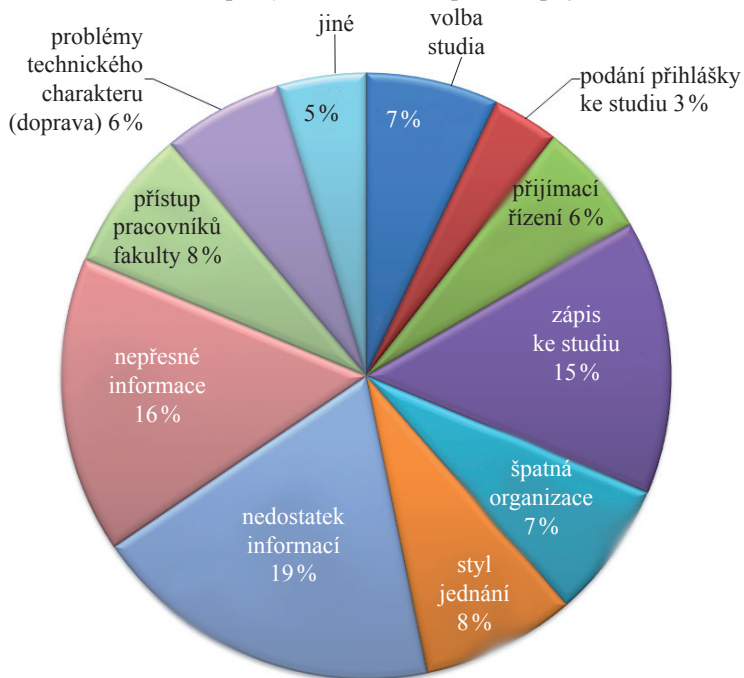
Graf 4 Obavy z komplikací v průběhu studia

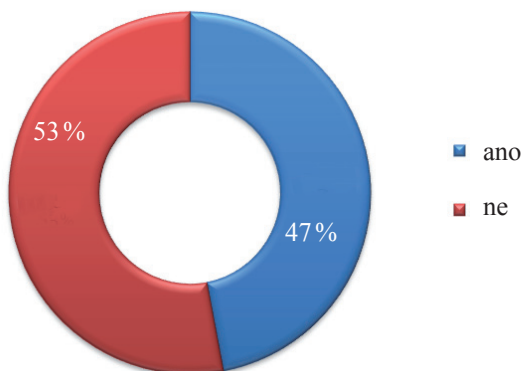
U problematických aspektů zůstaneme i nadále. Velmi intenzivně a z celého procesu přijímacího řízení nejvíce negativně byl komentován zápis ke studiu. V rámci hodnocení spokojenosti studentů s organizační složkou a komplexně průběhem procesu přijímacího řízení (volba studia, podání přihlášky, přijímací test, vyrozumění o přijetí, zápis ke studiu) většina respondentů uvedla komplikace spojené právě se zápisem ke studiu. Komentáře se opírají jak o nekvalitní distribuci informací, tak o personální zajištění. Situace ilustruje výběr charakteristických komentářů - „Nebyla jsem spokojená se zápisem, informace byly chaotické, povrchní, po zápisu mi nebylo hodně věcí známo.“; „Poté, co mi přišly papíry o přijetí s dalšími dokumenty, jsem měla pocit, že abych mohla vše správně vyplnit a odeslat, musím mít už VŠ vystudovanou, abych to pochopila. Instrukce nejsou sepsány souhrnně a je to dost nepřehledné.“; „Málo a nepřesné informace o zápisu.“; „Neochotné a arogantní vystupování pracovníka při zápisu.“; „Nebyla jsem spokojená s organizací zápisu.“; „Chaotický zápis s nepřesnými informacemi“; „Jednání s uchazeči během přijímacího řízení nebylo ideální“.

Rovněž studenti kombinované formy studia vyjádřili v intencích dané otázky svůj názor - „Nepřišly mi poštou informace k zápisu. U zápisu jsem od studijní referentky měla pocit, že za to můžu já. Jednání jako na ZŠ.“ Na tomto místě bychom chtěli zdůraznit, že jde o autentické subjektivní výpovědi, současně bychom chtěli zdůraznit organizační náročnost zápisu ke studiu i s ohledem na každoročně se zvyšující počty studentů přijatých ke studiu.

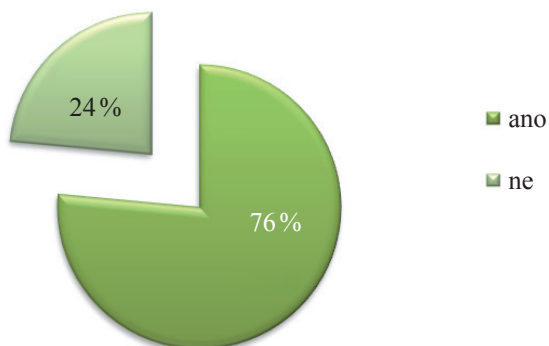
Graf 5 Problematické aspekty v rámci celého procesu přijetí ke studiu

Graf 6 Výskyt problémů v rámci celého procesu přijetí ke studiu

Graf 7 Spokojenost s organizací a průběhem celého přijímacího řízení

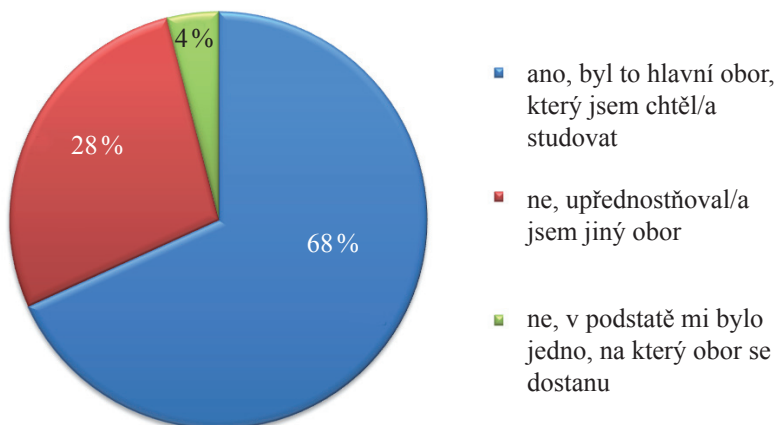
Zakončíme tento oddíl textu z našeho pohledu velmi optimisticky. Otevřená možnost vyjádřit se k vlastnímu postoji, motivaci ke studiu a subjektivnímu významu vysokoškolského studia byla respondentům poskytnuta v podobě položky 28 dotazníku – co tedy pro studenty znamená přijetí ke studiu speciální pedagogiky – k charakteristice můžeme využít několik slov symbolizujících vesměs postoje dotazovaných – úspěch, výzva, naplnění, seberealizace, příležitost, zkouška, radost. Uvádíme některé konkrétní výstižné reakce: „To, čo chcem v živote robiť – to je potrebné, som rada!“; „Že budu moct nahlédnout do světa handicapovaných.“; „Pomoc znevýhodněným a jejich socializaci.“; „Obrovskou příležitostí, jak osobní tak i profesní, vždy jsem to chtěla studovat a sen se mi vyplnil.“; „V budoucnu práci, která bude s lidmi a bude mě naplňovat.“; „Pocit, že dělám dobrou věc.“; „Strašně moc, jsem tu moc spokojená.“; „Vytoužené studium, moc si toho vážím a beru to jako výzvu!“. Oproti našemu původnímu předpokladu je z uvedených výpovědí zřejmá poměrně výrazná preference konkrétního zaměření studia směrem ke speciální pedagogice. Více či méně pak tato položka vypovídá i o úrovni zainteresovanosti nastupujících studentů na problematice osob se zdravotním postižením a jejich motivaci. Znamenali jsme i zajímavý aspekt vlastní osobnostního rozvoje a formování vlastních osobnostních kompetencí – „Rozvoj své vlastní osobnosti ve vztahu ke svému okolí, možnost prohloubení schopnosti emancipace“.

Na opačném pólu spektra výpovědí stojí například následující komentář: „Mít status studenta alespoň na jeden rok, pak to zkusím znovu jinam“.

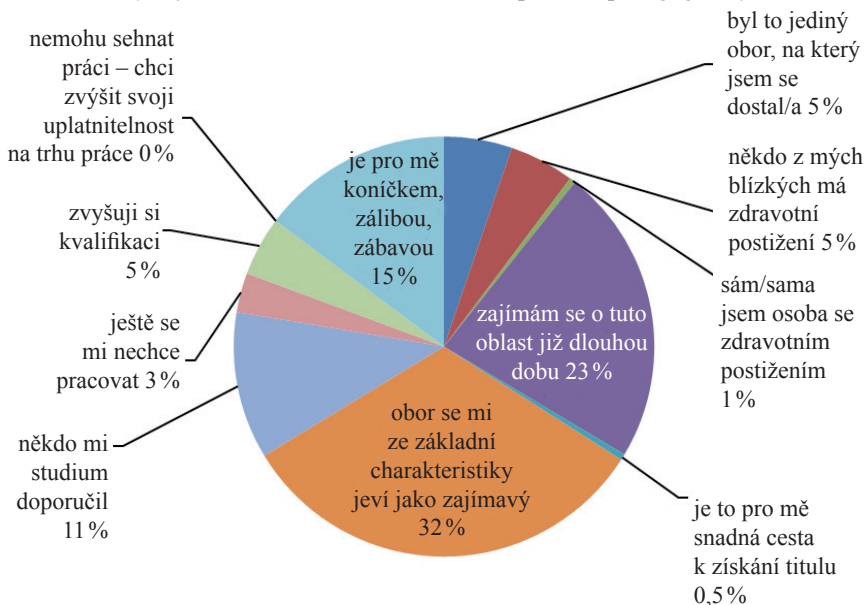
Následující oddíl textu bude věnován analýze vybraných, z hlediska výsledných dat zajímavých položek. S cílem odhalit bazální motivaci ke studiu byla volena čtvrtá položka dotazníku. Přestože respondenti využili téměř celé spektrum variant odpovědí, s nejvyšší frekvencí vedla dotazované ke studiu speciální pedagogiky základní charakteristika oboru – studentům se jevil jako zajímavý. Velmi pozitivně vnímáme zastoupení variant naznačujících dlouhodobý zájem o speciálněpedagogickou problematiku (markantní u studentů oboru Speciální pedagogika – komunikační techniky) a dále její specifikaci ve smyslu záliby, zábavy, koníčku (zde se projevil specifický charakter oboru Speciální pedagogika se zaměřením na dramaterapii – tato varianta byla skutečně preferována zejména studenty tohoto zaměření). Nezanedbatelnou roli hraje rovněž aspekt zvyšování kvalifikace – tato tendence byla patrná u respondentů oboru Speciální pedagogika předškolního věku, nutno zdůraznit v prezenční formě. Zastoupení této položky není překvapivé vzhledem k legislativním opatřením, nicméně poměrně překvapivým momentem je forma studia. Obor Speciálněpedagogická andragogika se pak vyznačoval markantnějším zastoupením položky „Byl to jediný obor, na který jsem se dostal/a“.

Následující položka ilustruje preferenci právě Univerzity Palackého v Olomouci – příznivé hodnocení ve smyslu vyhlášené kvality a prestiže studia dominovalo mezi ostatními variantami odpovědí. Pozitivně vyznívá rovněž zastoupení položek hovořících o nabídce studia a jedinečnosti konkrétního oboru (Logopedie). V kontextu této otázky se vyskytly i prozaičtější odpovědi – „Zamilovala jsem se do Olomouce“ (nutno dodat, že komentář byl dále doplněn symbolem úsměvu).

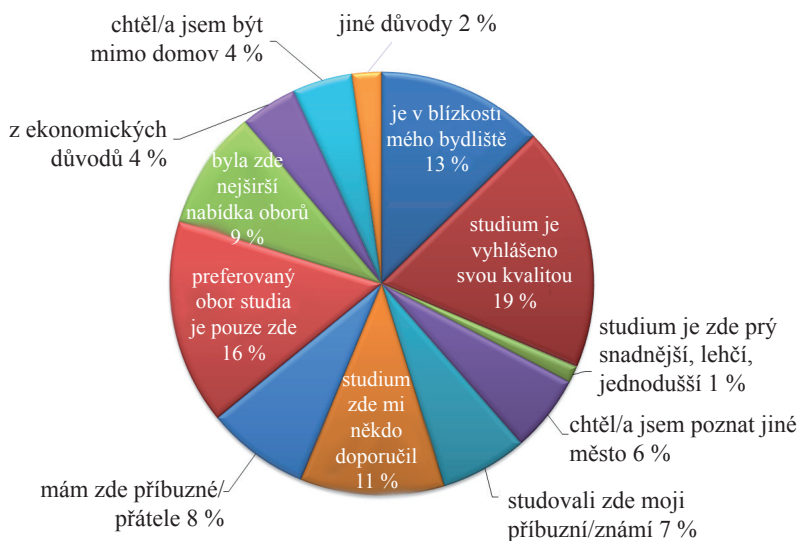
Graf 8 Preference volby oboru speciální pedagogika

Graf 9 Co vás vedlo k volbě oboru se speciální pedagogikou? (Jaké byly vaše motivy, z jakého důvodu chcete studovat speciální pedagogiku?)

Graf 10 Důvody preference UP v Olomouci

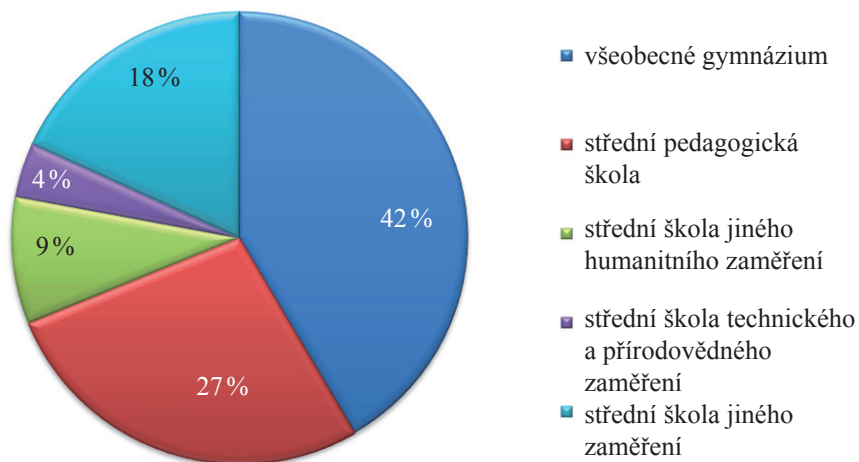
Ve smyslu hodnocení efektivity a případného zkvalitnění propagace oborů speciálněpedagogického zaměření byla nezbytná analýza zastoupení jednotlivých informačních zdrojů jako pramenů potřebných informací. Předpokládané dominující postavení drží internetové zdroje, nezanedbatelnou úlohu však sehrávají dny otevřených dveří, Učitelské noviny a informace prezentované přáteli/příbuznými. V kategorii studentů speciální pedagogiky se zaměřením na komunikační techniky byla značně reprezentována položka „na veletrhu Gaudeamus“.

Interpretace následujících sedmi položek dotazníku (otázky 13–19, 24) směřuje k hlubšímu objasnění postojů, motivů a zainteresovanosti cílové skupiny. Z analýzy dané skupiny položek je oproti očekávání patrná nejen preference zvoleného oboru studia, ale i aktivní zájem podpořený alespoň minimálními praktickými zkušenostmi v kontaktu s osobami se specifickými potřebami (včetně například osobní zkušenosti vázané na člena rodiny). Převážná většina dotázaných rovněž anticipuje své pracovní uplatnění ve studovaném oboru. V tomto kontextu se však ukázalo, že představa o konkrétním, specifickém

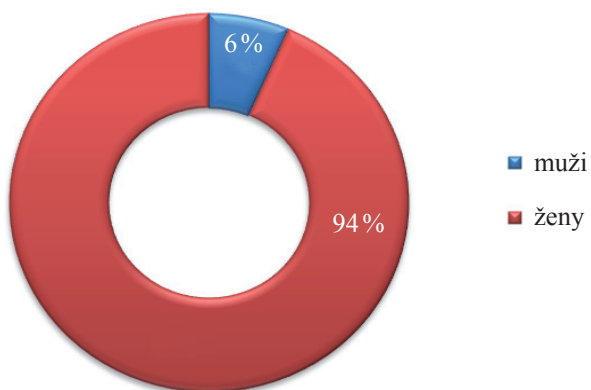
zaměření, respektive speciálněpedagogické specializaci je u řady respondentů prozatím velmi vágní a bude dále krystalizovat v návaznosti na získané poznatky a praktické zkušenosti. Poslední položku, jejíž výsledný charakter bychom rádi prezentovali, je diskutovaná otázka školného. Ve shodě s naším předpokladem není naprostá většina dotazovaných ochotna platit školné. Pokud však byla možnost platby školného akceptována, nejsou zpravidla uváděné finanční položky relevantní vzhledem k nákladům na realizaci vysokoškolského studia. Nicméně velmi překvapujícím momentem byla oproti očekávání vyšší ochota platit školné v kategorii kombinovaných studentů. Finanční rozpětí se vyznačuje vysokou variabilitou s hraničními položkami na 1500 Kč/rok a 20 000 Kč/rok. Tato situace ilustruje nejen současnou ekonomickou krizi, ale lze ji interpretovat i jako společenský konsensus bezplatného vzdělání, který je v našich podmínkách zakořeněný i na úrovni vysokého školství. V dlouhodobém horizontu se tomuto řešení financování sféry vzdělávání s největší pravděpodobností nevyhne a z našeho pohledu to ani není žádoucí. Náš postoj je spíše opačný, přestože si uvědomujeme řadu problematických aspektů. Socioekonomický rozměr a hypotetické subjektivní dopady jsou nastíněny v následující otázce dotazníku – aktuálně se respondenti nezdídko vyjadřovali ve smyslu nedostupnosti vysokoškolského studia.

Struktura výzkumného souboru je z hlediska pohlaví, věku a rodinného stavu velmi homogenní a koresponduje s aktuálním fenoménem feminizace školství. Z hlediska věkového rozvrstvení jsou zřejmé a pochopitelné rozdíly mezi studenty prezenční a kombinované formy studia. Naprostá většina respondentů je svobodných, bezdětných. Dalším z ukazatelů charakterizujících výzkumný vzorek představuje zaměření středoškolského vzdělání – zde se potvrdil náš předpoklad dominujícího zastoupení gymnaziálního vzdělání, nicméně velmi výrazné je rovněž zastoupení středoškolského vzdělání pedagogického charakteru (většinové zastoupení má tato varianta u oborů Speciální pedagogika a Speciální pedagogika předškolního věku). Mezi respondenty přijatými ke studiu speciální pedagogiky jsme zaznamenali také technické, přírodovědné, či ekonomické zaměření studia na středoškolské úrovni.

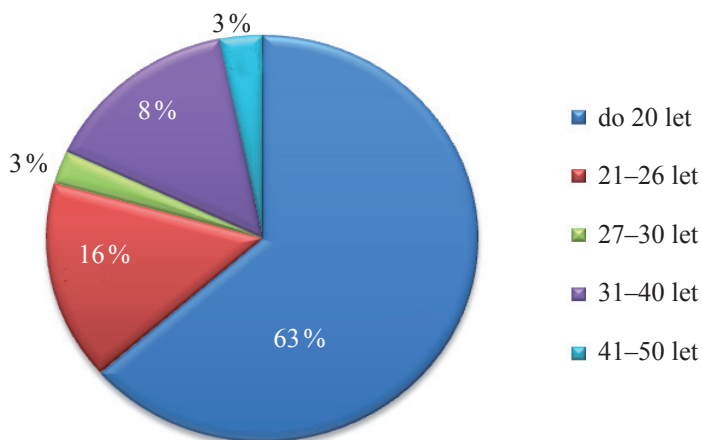
Graf 11 Typ středoškolského vzdělání

Graf 12 Procentuální zastoupení mužů a žen v oboru speciální pedagogika

Graf 13 Věková struktura studentů speciální pedagogiky

Naše původní hypotéza, vycházející i z praktických zkušeností s výukou cílové skupiny, předpokládající nízký zájem o obor, neadekvátní motivaci, absenci vstupních odborných oborových znalostí a spíše nevyhraněné postoje, se nepotvrdila. Naopak je z analýzy dat patrná vysoká zainteresovanost, preference studovaného oboru a celkový zájem o danou problematiku.

Adresa hlavního autora:
Kateřina Stejskalová
Ústav speciálněpedagogických studií
PdF UP v Olomouci
Žižkovo nám. 5
771 40 Olomouc